

Tres exemples de periodisme a Centreamèrica: Nicaragua, Cuba i Guatemala

JOAQUIM IBARZ

Nicaragua té la premsa més polititzada del continent americà, com reflex de la polarització de la seva societat. La gran politització dels nicaragüencs provoca la proliferació de diaris, emissores de ràdio i canals de televisió. Malgrat l'extrema pobresa de la majoria de la població i l'alt preu dels diaris, a Managua se n'editen quatre que responen a públics molt diferenciats.

«Barricada» —nascut el 1979 després del triomf de la revolució, òrgan del Frente Sandinista de Liberación Nacional (FSLN)— es va anar professionalitzant de manera progressiva des que Violeta Barrios de Chamorro va guanyar les eleccions del febrer de 1990. El diari, dirigit des de la seva fundació per Carlos Fernando Chamorro Barrios, fill de la presidenta del país, va intentar ser més pluralista, matisant les crítiques al govern i promovent el debat que es va iniciar al camp sandinista entre dogmàtics i renovadors sobre l'orientació futura del FSLN.

El sector ortodox del partit, encapçalat per l'ex-president Daniel Ortega i l'ex-comandant Tomás Borge, van encaixar

malament l'obertura ideològica de «Barricada», per això van promoure una campanya de desprestigi contra el director, que es va anar accentuant a mesura que els renovadors van plantejar de forma oberta el relleu de la cúpula sandinista.

Com si d'una operació guerrillera es tractés, Borge va ocupar «Barricada» després de destituir-ne el director. Va implantar una línia dogmàtica que responia als interessos de la «camarilla» que continuava dominant l'antic moviment revolucionari. El defenestrament de Carlos Fernando Chamorro va accentuar les pugnes dins del partit. L'ex-vicepresident Sergio Ramírez, Henry Ruiz i Luis Carrión es van posar al capdavant dels renovadors. La majoria dels redactors van abandonar «Barricada», que es va convertir en un pamflet al servei de Daniel Ortega i Tomás Borge. El diari va baixar la seva difusió, que ara es calcula en uns 7.000 exemplars, quan abans de la ruptura sandinista la seva tirada superava els 20.000. «Barricada» té ara problemes de tot tipus: disseny, redacció, imatge... El seu objectiu sembla ser rescatar la figura de Daniel Ortega, Borge i la resta de líders de l'ala dogmàtica.

«La Prensa», un vespertí que sempre va mantenir una clara postura de defensa de la democràcia davant la dictadura de Somoza i davant el règim sandinista, que el va tancar diverses vegades a causa de les seves crítiques, reflecteix també les divisions que persisteixen a la societat i a les famílies nicaragüenques.

«La Prensa» és propietat de la família Chamorro, i abans de les eleccions de 1990 la presidenta del consell era Violeta Barrios, vídua de Pedro Joaquín Chamorro, el director del diari que fou assassinat per Somoza. Quan Doña Violeta —com tothom la coneix— va arribar al poder, va cedir les seves accions a la seva filla Cristiana, muller d'Antonio Lacayo, ministre de

la Presidència que, de fet, actua com a primer ministre. El diari va adoptar una línia molt oficialista, cosa que va provocar una forta baixada de les vendes.

El cogovern de Violeta Barrios amb sectors sandinistes i la seva ruptura amb els partits que la van dur a la presidència, va provocar divisions en la família Chamorro, ja que el sector majoritari era contrari a la postura de la presidenta i d'Antonio Lacayo de governar amb aquells a qui el poble havia rebutjat a les urnes. La pugna va acabar amb la destitució de Cristiana Chamorro Barrios al capdavant de «La Prensa», i el diari va passar a ésser controlat per Jaime Chamorro —cunyat de Violeta—, Pedro Joaquín Chamorro —fill de la presidenta—, el poeta Pablo Antonio Cuadra, Horacio Ruiz i altres sectors contraris a la cohabitació amb els sandinistes. Des d'aleshores, «La Prensa» va recuperar la seva difusió en repescar la línia crítica.

«El Nuevo Diario», dirigit per Javier Chamorro —cunyat de la presidenta—, que també n'és el seu principal accionista, també ha canviat de línia després de la ruptura sandinista. Fins fa un any era un diari identificat amb els sectors durs del partit, però després de la divisió de FSLN va donar l'esquena a Daniel Ortega i va passar a recolzar a Sergio Ramírez i els reformistes. «El Nuevo Diario» s'ha convertit en un ferm opositor a l'ala radical del FSLN que controla el partit i que continua provocant vagues i manifestacions.

84

«La Tribuna», el diari més jove de Nicaragua, recolzat pel camp empresarial, segueix una línia independent d'oposició al govern i de clar enfrontament amb els sandinistes. Pertanyent a una família de banquers, el diari s'identifica des d'una postura liberal amb l'electorat que va votar en contra dels sandinistes.

La ràdio reflecteix encara amb més claredat la pugna actual a Nicaragua entre sandinistes i antisandinistes. El FSLN

controla dues emissores d'àmplia audiència, Radio Sandino i Radio Ya, que té gran cobertura. Radio Ya s'ha dedicat els últims mesos a atacar de forma virulenta els sandinistes renovadors, arribant a l'insult personal i a exposar temes privats de tipus sexual de la filla de Sergio Ramírez.

No menys virulenta és Radio Corporación en els seus atacs al sandinisme. Aquesta emissora, que com Radio Ya té una àmplia audiència, ja mantenia una oposició frontal quan els sandinistes eren al poder, el que li va costar diversos tancaments i diversos atemptats contra els seus estudis i la seva antena de transmissió. No menys crític és amb Violeta Chamorro, a qui acusen de donar l'esquena al poble que la va escollir i de llençar-se en braços del seu gendre i dels sandinistes.

Un país on amb prou feines hi ha publicitat per la manca d'empreses importants, té set canals de televisió, només un dels quals és oficial. La majoria porta una vida molt precària per la manca de recursos, per això disposen de poc personal i en part es dediquen a piratejar cròniques informatives i programes de canals que capten amb antenes parabòliques. Un canal pertany a l'església evangèlica.

El governamental Canal 6 ofereix en els seus telenotícies una visió edulcorada del país i de la presidenta Violeta Barrios, la imatge de la qual s'intenta lloar en tots els informatius.

El Canal 2, de propietat privada, que té la millor cobertura, intenta oferir una informació més objectiva i contrastada. Ha aconseguit guanyar una àmplia audiència gràcies a què és el canal més professional i amb millor programació. En els seus espais d'opinió inclou reportatges, notícies i entrevistes que pretenen mantenir una posició neutral en un país amb tants enfrontaments ideològics.

El Canal 4, propietat del FSLN, té una programació molt irregular, amb uns informatius lògicament favorables a la línia ortodoxa del partit.

Canal 8, anomenat Telenica, ofereix entrevistes i programes d'opinió àgils i independents, on hi participen representants de tots els sectors.

Cuba

La premsa és un dels sectors més permeables al canvi que en alguns aspectes de la política econòmica s'està produint a l'illa, encara que els periodistes ja han deixat de ser considerats «treballadors ideològics». De fet, l'únic mitjà (encara força distorsionat) que tenen els cubans per assabentar-se del que succeeix al país és escoltar les emissores de Miami que retransmeten en castellà cap a l'illa, i que la seva sintonia es pot captar sense gaire dificultat en ona mitja per l'escassa distància que existeix amb el continent americà.

Fa cinc anys que la premsa cubana va quedar reduïda a la seva mínima expressió per manca de paper, energia elèctrica i recursos en general, tot plegat va deixar molts professionals a l'atur.

Des d'aleshores, el diari «Granma», òrgan oficial del partit comunista, és l'únic que surt de dimarts a dissabte, sovint amb sols quatre pàgines. Els antics diaris «Juventud rebelde», de la Unión de Jóvenes Comunistas, «Trabajadores», de la Central de Trabajadores de Cuba, i els òrgans controlats per les autoritats provincials, circulen com setmanaris.

Els dos canals estatals de televisió també van reduir de manera sensible el seu horari. Per la manca d'energia elèctrica només transmeten cinc hores diàries. En general, el mitjà menys afectat per la crisi és la ràdio.

Els cubans, dotats d'un enginy singular, van aconseguir construir amb poc menys que ferralla unes antenes parabòliques artesanals, amb les quals podien captar el senyal dels deu canals nord-americans que es difonen a nivell local per als hotels turístics i els estrangers que poden pagar en dòlars. En canvi, el govern va tancar aquesta vàlvula d'escapament en codificar el senyal. De nou van aconseguir descodificar-la amb un aparell no menys rudimentari, però una altra vegada ho van tornar a codificar amb una nova clau.

El departament ideològic del partit comunista, abans anomenat departament d'orientació revolucionària, té d'entre les seves principals funcions la de controlar els continguts de la premsa i marca uns estrets marges que s'amplien o redueixen segons el mitjà. Resulta estrany trobar a «Granma» una crítica o algun aspecte negatiu de la realitat, a no ser que qui ho expressi sigui Fidel Castro o el seu germà Raúl. Així, el primer cop que «Granma» va donar a conèixer de forma oberta, sense eufemismes, l'existència de prostitució a Cuba fou a principis de març de 1995, quan Fidel s'hi va referir en el discurs de cloenda del Congrés de la Federació de Dones Cubanes, que el diari va publicar, com totes les llargues intervencions del comandant, de forma íntegra.

Idèntiques característiques comparteix el noticiari nacional de televisió, que si bé presta força atenció a la misèria i a la crisi internacionals, especialment a la Rússia desintegrada després de la perestroika, pot obrir el seu espai nocturn amb un extens reportatge sobre l'excel·lent marxa de la collita de patata a la província de Pinar del Río.

Radio Reloj té l'estranya habilitat de trobar només notícies positives durant les 24 hores del dia, els 365 dies de l'any. La

periodista Maruja Torres, amb qui vaig coincidir fa temps a l'illa, va comentar que «escollar Radio Reloj durant dues hores seguides és una de les pitjors formes de tortura».

S'ha observat una tímida obertura en temes locals —no ideològics— en altres mitjans, on, de tant en tant, es tracten assumptes de la vida quotidiana, com el mercat negre, els elevats preus dels mercats camperols, l'escassa qualitat dels béns de consum nacionals, el problema de l'alcoholisme o dels nens al carrer que ja demanen almoina al turista.

Per exemple, el setmanari «Tribuna de La Habana» —òrgan del Poder Popular (una mena de parlament de partit únic)— acaba de publicar un reportatge a pàgina central sobre la prostitució. No només reconeix l'existència del mercat sexual, sinó que assegura que va en augment.

«Tribuna de La Habana» també va publicar fa unes setmanes un editorial amb l'expressiu títol «Quina premsa volem?», on s'admet la necessitat d'aixecar una «premsa nova». L'editorial anima a la «discrepància, el dissentiment i la polèmica», perquè «no hi cap la falsa unanimitat, ni l'apologia immerescuda, ni el llenguatge pamfletari i de consignes». Recalca que «res ens farà més mal que la inacció, el silenci i l'obsequi artificiosos». Tanmateix, deixa molt clars els límits del debat, en afirmar que l'obertura de la premsa «no pot ser confosa amb canvis de principis i d'ideologia», ja que en aquest cas «no seríem una premsa del poble i per al poble, la premsa revolucionària, la premsa classista i del partit». Per suposat, no es discuteix el partit únic, ni molt menys el comandant en cap. Per a la premsa, el pluralisme és la doctrina més perniciosa i els dissidents polítics són poc menys que criminals al servei de la CIA. Es lloa el capitalista que inverteix a Cuba, però es denigra el cubà que vol enriquir-se.

«Granma» no apareix diumenge i dilluns. El diumenge surt «Juventud rebelde» i els diaris de províncies deponents del Poder Popular. El dilluns, s'edita «Trabajadores». A part del control ideològic, els diaris són d'ínfima qualitat, amb un paper que amb prou feines permet llegir els textos i que converteix les poques fotografies en taques fosques, i amb un disseny primari.

«Granma» té una tirada de 400.000 exemplars, i s'esgota amb rapidesa perquè molts el volen per embolicar qualsevol cosa o per paper higiènic, luxe des de fa anys sols disponible pels que posseeixen dòlars.

Guatemala

Des de la reinstauració de la democràcia, la premsa de Guatemala està lluitant per un més gran espai. L'arribada de Ramiro de León Carpio a la presidència va millorar la relació del poder amb els mitjans pel seu respecte a la llibertat d'expressió. De León Carpio no ha fet res per frenar o criticar una informació, cosa que és molt novedosa al país. Malgrat el respecte presidencial cap el treball periodístic, les limitacions i complicacions que hi ha continuen sent de gran mida perquè en determinats temes existeix una clara autocensura, en especial en tot allò relacionat amb l'exèrcit. La pràctica evidència que es pot criticar un president, però no un general. També la propietat de la terra és un tema tabú en afectar a militars enriquits i a grans terratinents.

A Guatemala hi ha un exercici de la llibertat d'expressió, però es posa fre en arribar determinat moment. Hi ha por a dir les coses perquè la premsa, com altres sectors, continua pressionada de molt diverses formes. Perdura l'autocensura perquè es continua tenint por. Per altra banda, en el consell d'administració d'alguns diaris —en uns més que en altres— hi ha empresaris als qui no interessa que hi hagi massa transparència

informativa, ni un periodisme d'investigació, que a la pràctica gairebé no existeix.

El periodisme de Guatemala és molt factual, es limita a reflectir de manera superficial el que passa, i no sempre. Malgrat això, la premsa és un dels sectors que potser millor funcioni, per haver assumit un compromís amb el procés democràtic. Però no va més enllà. Hi ha un cert control del que els diaris diuen tant per part dels interessos econòmics com de la institució armada, que pot controlar la majoria dels mitjans.

L'últim any ha aparegut «La República», de la família Marroquín (també editora del vesperí «La Hora»), que està tenint creixent acceptació en ser el diari més modern i amb una redacció més jove.

«Siglo XXI» és un diari de mentalitat un xic més avançada que, dins d'un límit, podria representar els interessos del sector més progressista de l'empresariat. Les seves limitacions s'adverteixen més quan toca temes una mica punyents.

Un aspecte força generalitzat és la poca, i en alguns casos molt deficient, preparació dels periodistes. Per això es publiquen informacions amb bastants errors i evidents manipulacions.

«El Gráfico» ha anat decaient des de l'assassinat en un atemptat del seu antic propietari, Jorge Carpio, que també era líder del partit centrista UCN, amb qui el diari estava molt vinculat. Com que el partit ha perdut influència, «El Gráfico» l'acompanya en la seva caiguda. Des de la mort del seu líder, que era qui li donava vida, el diari ha anat perdent lectors i qualitat.

El diari de major difusió i influència continua sent «Prensa libre», amb una tirada de 70.000-80.000 exemplars, xifra molt alta per a Guatemala. «Prensa libre» està vinculat a interessos empresarials i tradicionals. Encara que el diari mostra una

façana presentable, si es grata una mica s'observa poc professionalisme i molt conservadorisme.

El setmanari «Crónica» és, de llarg, la millor publicació de Guatemala i de tota Centreamèrica. És una revista minoritària adreçada a una classe mitja alta il·lustrada, que fa periodisme d'investigació, publica bons reportatges, amb excel·lent qualitat d'impressió, i amb les millors signatures nacionals.

D'igual manera que a tota Amèrica, la ràdio és el mitjà amb més gran influència, atès que la premsa es llegeix poc perquè el diari és car per a una població amb escàs poder adquisitiu i alt índex d'analfabetisme. La limitació de la ràdio és que només informa, sense investigació. No existeix el debat com a la ràdio espanyola.

Els noticiaris de la televisió són força deficients, amb una informació mediatitzada per l'empresa. Reflecteixen sols l'actualitat nacional; per recollir la internacional pirategen amb barra els «telediarios» de TVE i d'Univisión.

Com a reflex de la seva influència política, social i econòmica, l'exèrcit té un canal. Dos són controlats per la mexicana Televisa. Un nou canal amb l'informatiu «Sin censura» insereix comentaris de tendència liberal.

Malgrat que el president Ramiro de León és respectuós de la llibertat d'expressió, durant el seu mandat han mort dos periodistes, s'han produït segrestaments d'informadors que després foren alliberats, i diversos periodistes van haver de marxar a l'exili. També hi ha hagut atemptats contra diaris i contra la revista popular d'esquerres «Tinamid». Es creu que darrera de la repressió contra la premsa hi ha la intel·ligència militar, que controla quasi tot el que succeeix al país. Aquests atemptats els fan amb tranquil·litat i amb molts mitjans. Els seus autors, que gaudeixen d'aparent immunitat, no són aficionats.